

Journal of Iranian Studies
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 18, No. 36, Winter 2020

**Representation of Arsacid Wars with
Seleucians and Romans in Islamic Texts***

Dr. Farshid Naderi ¹
Mrs. Zohreh Taghipour Beirgani ²

1. Introduction

Islamic texts have a more or less pessimistic view of the history and culture of Parthians. Based on these texts, one can obtain scattered insights about the Parthian history. One of the notable points in this text is the Parthian military confrontation with the Seleucids and the Romans. These insights include three main reports. The first report is about the military confrontation of Parthians with Romans during the Achaemenid Empire. The second battle involves the campaign of Gooderz Bin Ash for Palestine. The Blashe war with Romans is the last battle mentioned in the reports. This study attempts to reconstruct the exact details of these wars in the real history of the Parthian Empire.

*Date received: 17/03/2018

Date accepted: 24/12/2019

Email:

zohrehtaghipour1371 @ gmail.com

1. Associate Professor at Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran.

2. M.A. Student of Iran Ancient History, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran (Corresponding author)..

2.Methodology

In this study, we will reconstruct these battles through a comparative study of the Parthian battles with the Seleucids and then Romans in historical accounts of the Islamic period with real reports such as coins, archaeological sources and Greek and Roman sources. By refining and categorizing these reports and excluding duplicate reports, usually adapted from earlier sources, one can benefit from the capacity of Islamic sources to reconstruct Iran's political and military history in the Parthian era. This research is written in such an approach.

3.Discussion

In some Islamic texts, the first Parthian confrontation with Romans occurred during the reign of Ash kingdom. Some of these texts describe Ashk as the eldest child who provided an army and went to the battle of Antiches and seized his kingdom (Tabari, 1974, 2/496; Balami, 2001, 499; Gardizi, 1985, 59-60; Balkhi, 1985, 59; Mostofi, 2008, 99). Isfahani Hamza mentions this war during the reign of Shapur ibn Ash Ash ibn Azar (Isfahani, 1968, 41-42). Various reports of Islamic sources have attributed the Parthian king's war against Antiches to the time of the Ash Kingdom, Shapur bin Ash, and Euphorshah. It seems that this war can be traced back to the actual Parthian history at the time of the first Ash (247 BC - 217 BC). At the time of Antiochus II's reign (246BC- 261BC), Arsaces defeated Andragoras and gained dominion over Parth (Strootman, 2015b; Schippmann, 2012: 525-526). After Antiochus II, Seleucus II succeeded to the throne in 246 BC. With the onset of the Seleucus II campaign in the eastern regions, Arsaces retreated to the Apacak region (Strabo, 1928: 269; Strootman, 2015b; Shipman, 2005: 28; Wolski, 2004: 81). In later battles with the second Seleucus, Arsaces achieved victory (Justin, 1994: 256). The Seleucid king was forced to

return because of the unrest in Asia Minor. But before his retreat, he recognized the rule of Ash over Parthia and Hircania as the Sultans of the Seleucids (Strootman, 2015b; Fry, 2006: 293; Shipman, 2005: 28). It may be argued that the Ash-and-Antiochus war in Islamic history is a reflection of the battles between Ash I the founder of the Parthian kingdom and of Antiochus II and Seleucus and illustrates his efforts to drive the Seleucids out of the Iranian borders and establish the Parthian dynasty. In the history of the Islamic era, there have been reports of the attack on Palestine by Goderz bin Ash. In these reports, Guderz bin Ashq is the one who, when the Jews of the Israelites killed YahyaBenzaria (AS), destined that he would attack Yahya (AS) in revenge and kill the Jews (Tabari, 1352: 2/496; Isfahani, 1346: 42; Thalabi, 1372: 226; Gardizi, 1363: 60-61; Balkhi, 1363: 18; Mostofi, 1383: 101). In a solid account of the kingdom of Godezerz, his attack on Palestine heralds the beginning of Goderzez's reign and speaks in detail of the king's glory and highness. (Thaleb, 1372: 226). In national and epic narratives we find the name of Goderz. In these narratives, Goodarz, the son of Kashvad, is considered one of the greatest Iranian heroes. (Yarshater, 1392: 569; Safa, 1333: 574). Gooderz's name in national stories can be a reflection of Gooderz I the Parthian king. In spite of the similarity between the name of Goderz in the Islamic narrative with the Parthian king Goderz I, the insights in the Islamic texts lead us to the view that this Goderz should be regarded as the son of Ered II (37-37 BC). Labinius, the Roman commander, also accompanied him during the Pakistani invasion of Syria and Palestine. With the victory of Parthians in Syria, the way to Pakur came to the southern states of the Levant. Due to the turbulent conditions in Palestine, Pakor succeeded in conquering Jerusalem (Josphous, 1934: 126-127; Voleski, 2004: 156; Du Boaz, 1342: 92). It can be concluded that the Godarz raid on Palestine in the narratives of Islamic historians is a reflection of the Pakor army, the Parthian prince

in the West Euphrates in 51 BC. Blash is the third Parthian king to be found in his scattered references to his war with the Romans in Islamic texts. Some Islamic historians make no mention of this war in the name of Blash. For example, in his report, Balami named the Ashq (Balami, 2001: 449-500), and Hamdollah Mostofi attributes it to the time of Nursi ibn Godarz ibn Balash (Mostofi, 1387: 102). According to historical reports of the Islamic period, Blush son of Khosro reported that the Romans had come to seek revenge on Antiochus and to avenge his blood on the Iranian war (Tabari, 1352: 2/497; Isfahani, 1346: 42-43). Blash asked for help from neighboring Malkovtiev. Each king provided the military and financial power to the extent of his ability. (Tabari, 1352: 2/497; Isfahani, 1346: 43-42; see also Nak; Balami, 1380: 500-449; Mostofi, 1387: 102). Concerning the Blash war and its reconciliation with the Parthian history, we may be able to cautiously date this war at the time of the fifth Blashe (191-208 AD). in the evidence provided by the Islamic texts about this war are references to the beginning of the war by the Romans. After the death of Blush IV (192/1923 - 191/1990), his son replaced him. Coinciding with the beginning of the reign of the fifth Blach, the Parthians were attacked by Septemus Soros in northern Mesopotamia. The fifth blast calls on the rulers of the provinces of Oserouen and Adiabon, whose lands were near the Roman borders, to oppose Roman siege and besiege Rome (Dio cassius, 1957: 217-218; Chaumont, 1988: 57 579; Voleski, 2004: 210; Shipman, 2005: 75). Eventually, however, the Roman troops, during their retreat, faced resistance from the city's defenders and withdrew. As the siege ended, the campaign ended. (Dio cassius, 1957: 221-222; Chaumont, 1988: 579; Voleski, 1383: 212; Shipman, 1383: 76; Duobey, 1342: 233).

4. Conclusion

In Islamic sources, we find only three cases of the Parthian-Roman wars. First is the Ashq war with Antiochus. The victory of Ashq in this battle led to the establishment of the Parthian dynasty. Greek and Roman sources and recent research can partly trace the date of this war to the actual Parthian history at the time of the first Ashq (247 BC - 217 BC). Among these evidences are the first Ashq battles with the Seleucid kings and stories related to the beginning of the Parthian dynasty. Given the coincidence of the reign of Antiochus II (261 BC - 246 BC) and Seleucus II (246 BC - 225 BC), the Ashq's wars are more likely to date in this period. The reference to Antiochus in historical accounts of the Islamic period may be the same as Antiochus II of Seleucid king. The second battle is the Godarz onslaught on Palestine. Evidence from Islamic reports and its concordance with new research suggests that the attack of Godarz Bin Ashq to Palestine by Prince Pakour's son Ard II (57 BC - 37 BC) could be countered by Jerusalem and the conquest of the land. The Balash war with the Romans is the last battle mentioned in reports of the Islamic era. According to the reports of the Islamic writers about the war of Balash and its reconciliation with the history of the Parthians, this war can be dated with prudence at the time of the fifth Balash (208-201 AD). Comparing the evidence of Islamic texts with Greek and Roman sources and new research indicates that this war is a reflection of the onslaught of Emperor Septimius Severus on the lands of northern Mesopotamia during the fifth Balash, when Islamic historians combined reports of this war with the events of the Sassanid era.

Key words: arsacids, Islamic texts, Seleucians, Romans, Arshak, Godarz, Balash....

References [In Persian]:

- Azeri, A. (1976). Parthian in Islamic resources, Proceedings of parthian conference, Tehran.
- Balami, A. (2001). The history of al-Tabari (Vol. 1). (M. Roshan, Rev.) Tehran: Soroush.
- Christensen, A (2009). Iran in the Sassanid era (R. yasemi, Trans.). Tehran: Rasti.
- Du Boaz, Nilsson (1964). Political history of part (A. hekmat, Trans.). Tehran: Ibn Sina Library.
- Esfahani, H. B. H (1968). The history of the prophets and kings (Sunni al-muluk al-arz and al-anbia) (J. slogan, Trans). Tehran: Foundation of Iranian Culture.
- Ferdowsi, A (2007). Shahnameh, Book 6 (J. khaleghi Motlagh, & M. Salar Rev.). Tehran: The Grand Center of Islamic Encyclopedia.
- Firouzbakhsh, P. (2011). Khodaynameh. Encyclopedia of the Islamic World, 15, 236-241.
- Ibn Balkhi (1985). Ibn balkhi farsnameh (G. listerjan, & R. A. Nicholson, Rev.). Tehran: The World of Books.
- Khaleghi Motlagh, J (2007). From shahnameh to Khodaynameh. Letter of Ancient Iran, 7 (1-2), 3-119.
- Khatibi, A. (2002). There was a letter from the ancient time (a research on the recognition of the source of Ferdowsi's Shahnameh). Letter from the Academy. May. 19. 19. 73-50.
- Khatibi, A. (2015). Parthians in national epic. The comprehensive history of Iran (Vol. 2). (K. Mousavi Bojnourdi, H. Rezaei Baghbidi, & M. Jafari Dehghi, Rev.). (pp. 371-420). Tehran: The Great Islamic Encyclopedia Center.

- Meshkour, M J; Rajabnia, M (1989). The political and social history of the Arsacids, parthians or old pahlavis. Tehran: The World of Books.
- Meshkour, M. R (n.d.) Khodaynameh. Historical review, 8 (6), 28-12
- Mostofi, H (2008). Excerpt history (A. nawaei, Rev.). Tehran: Amir Kabir.
- Omid Salar, M (2011). Khodaynameh. Ferdowsi and shahnameh writing. Tehran: Academy of Persian Language and Literature. 37-51.
- Pirnia, H. (1964). The history of ancient Iran (Parthian). Tehran: Pocket Books Organization.
- Rahmati, M. (2015). Distortion of Parthian history in the national-epic narrative and its causes. two epic literature quarterly, Lorestan university, 2 (1), pp. 23-45.
- Safa, Z (1955). Epic writing in Iran. Tehran: Amir Kabir.
- Shipman, C (2005). Foundations of parthian history (H. Sadeghi, Trans.). Tehran: Farzan Rooz.
- Tabari, M. B. J (1974). The history of al-Tabari or the history of al-Rusul wa al-muluk (Vol. 2.). (A. payandeh, Trans.). Tehran: Foundation of Iranian culture.
- Taffazoli, A. (1997). Pre-Islamic literature history (J. Amouzegar, Rev.). Tehran: Sokhan.
- Thalebi Morghani, H. M (1993). Ancient Shahnameh: Persian history of ghurar al-siyar (M. Rouhani, Trans.). Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad.
- Wolski, J (2004). Parthian empire (M. Saghafar, Trans.). Tehran: Ghoghnoos.
- Yar Shater, E. (2013). National history of Iran, the history of Iran from the seleucids to the collapse of the Sasanian

government (Vol. III, Part I). (E. Yarshater, Collect.). (H. Anoush, Trans.). Tehran: Amir Kabir, 471-586.

- References [In Arabic]
- Anonymous (1995). The experiences of nations in news about Arab and non-Arab kings (R. Anzabinejad, & Y. Kalantari, Rev.). Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad.
- Birouni, A. (2013). The remaining signs (P. Sepitman (Azkaei), Trans.). Tehran: Soroush.
- Dinouri, A. (2002). The book of general history (M. Mahdavi Damghani, Trans.). Tehran: Ney Publishing.
- Gardezi, A. Z. B. M (1985). Zayn al-akhbar (A. Habibi, Rev.). Tehran: Foundation for Iranian Culture.
- Masoudi, A. (1987). Al-tanbiya and al-ashraf (A. payandeh, Trans.). Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company.

References [In English]:

- Agathias. (1975). The Histories (J. D. Frendo, Trans.). Berlin, Newyork: Walter de Grater.
- Cameron, A. (1969-1970). Agathias on the Sassanids. Dumbarton Oaks Paper, 23, 74-75.
- Cassius, D. (1957). Dio,s roman history (E. Cary, Trans.). London: William heinemann; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press..
- Chaumont. M. L., & Schippmann, K. (1988). Balas. In E. yarshater (Ed.), Encyclopaedia Iranica. (Vol. III, pp.523 – 536). Routledge & Kegan Paul.
- François, D. & Vogelsang, W. (1993). Dahe. In E. Yarshter, Encyclopaedia Iranica (Vol. VI. pp.581 – 582), Costamesa, California: Mazda publisher..

- Josephus. (1934). *The Jewish War* (H. ST. J Thackeray, & Ral PH Marcus, Trans.). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Justinus, M. J. (1994) *Epitome of the Philippic history of pompeius trogus* (J.C. Yardley, Trans.). Atlanta, Ga: Scholars Press
- Lecoq. P. (1986). *Aparna*. In E. yarshater, (Ed.), *Encyclopaedia Iranica* (Vol. II, 151). Routledge & Kegan Paul..
- Shahbazi, A. S. (2012). *Arsacid chronology in tradition history*. In E. Yarshater (Ed.). *Encyclopaedia Iranica* (Vol.III. 542-543). Routledge & Kegan paul..
- Shahbazi, A. S., (1990a). *On The Xwaday Namag*. In E. yarshater (Ed.), *Acta Iranica* (Vol. XII. PP.325-3330). Routledge & Kegan paul.
- Shahbazi, A. S., (1990b). *Carrhae*. In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica* (Vol. V. pp.9-13). Cotama, California: Mazda Publisher.
- Shippmann, K. (2012). *Arsacid ii. The Arsacid Dynasty*. In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica* (Vol. III. pp.525-536). Routledge & Kegan paul.
- Strabo (1928). *The geography of Strabo* (H. L. Jones, Trans.). London: William Heinemann; Cambridge, Massachusetts: Harvard University press..
- Strootman, R. (2015a). *Seleucid mpire*. In *Encyclopaedia Iranica*. Available at [http:// www . iranica online. org/articles/ selecid- king](http://www.iranicaonline.org/articles/selecid-king)
- Strootman, R. (2015b). *Seleucus*. In *Encyclopaedia Iranica*. Available at [http:// www. iranica online. org/articles/ selecid- empire](http://www.iranicaonline.org/articles/selecid-empire)

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال هجدهم، شماره سی و ششم، پاییز و زمستان ۱۳۹۸

بازسازی جنگ‌های اشکانیان با سلوکیان و رومیان در متون اسلامی*

دکتر فرشید نادری^۱

زهره تقی‌پور بیرگانی (نویسنده مسئول)^۲

چکیده

بر پایه روایات متون اسلامی می‌توان آگاهی‌های پراکنده‌ای درباره تاریخ اشکانیان به دست آورد. گزارش‌های این منابع چنان پراکنده و اشاره‌وار هستند که به سختی می‌توان ردپایی از تاریخ واقعی اشکانیان را در آنها جست‌وجو کرد. یکی از نکات قابل توجه در این متون، تقابل نظامی اشکانیان با سلوکیان و رومیان است. در این پژوهش، کوشش خواهد شد آگاهی‌هایی که درباره جنگ‌های اشکانیان با سلوکیان و رومیان در این متون برجای مانده است، مورد بررسی قرار گیرد. مطالعه تطبیقی رویارویی‌های نظامی اشکانیان با سلوکیان و سپس رومیان از خلال گزارش‌های تاریخی دوره اسلامی با تاریخ واقعی این دوران و آنگاه بازسازی این نبردها هدف این جستار است. بر اساس نتایج به دست آمده، می‌توان با احتیاط، سه نبرد گزارش شده در متون اسلامی را بازسازی و تاریخ‌گذاری کرد.

واژه‌های کلیدی: اشکانیان، متون اسلامی، سلوکیان، رومیان، اشک، گودرز، بلاش.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۸/۱۰/۰۳
zohrehtaghypour1371@gmail.com

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۲/۲۶
نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

۱. استادیار تاریخ، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران.
۲. کارشناسی ارشد تاریخ دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران.

۱. مقدمه

با همه اهمیت که شاهنشاهی اشکانی (۲۴۷ پ.م - ۲۲۴ م) در تاریخ ایران باستان دارد، در متون اسلامی این برهه از تاریخ ایران تقریباً به فراموشی سپرده شده است. در این منابع نگاه بدبینانه‌ای به تاریخ و فرهنگ اشکانیان وجود دارد و پادشاهی اشکانی تداوم پادشاهی اسکندر و جانشینانش انگاشته شده است. براین اساس، در دوران پادشاهی آن‌ها، در هر گوشه‌ای از ایران شاهکی حکومت می‌کرد و پادشاهی متمرکزی وجود نداشت. در گزارش‌های تاریخی دوره اسلامی تصویر مبهمی از رویارویی نظامی اشکانیان با سلوکیان و رومیان را می‌توان به دست آورد. در اینجا تلاش می‌شود ضمن بهره‌مندی از گزارش جنگ‌های اشکانیان در متون اسلامی، با استفاده از متون یونانی و رومی و دیگر منابع دوره اشکانی، جزئیات دقیق این جنگ‌ها در تاریخ واقعی این دوران مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

۱-۱. شرح و بیان مسئله

گزارش‌های مرتبط با اشکانیان در متون اسلامی با همه پراکندگی و ابهام‌های خود می‌تواند در روشن کردن برخی زوایای تاریک تاریخ ایران اشکانی راه‌گشا باشند. در این میان روایات مرتبط با رویارویی‌های نظامی اشکانیان با سلوکیان و سپس رومیان اهمیت ویژه‌ای دارد. در گذشته توجه چندانی به این منابع نمی‌شد و این جنگ‌ها تنها از دریچه منابع یونانی و رومی مورد تحلیل قرار می‌گرفت. از طریق نقد روشمند این منابع و تطبیق آن با دیگر منابع از جمله سکه‌ها، منابع باستان‌شناختی و منابع یونانی و رومی می‌توان به بازسازی و بازخوانی این گزارش‌ها پرداخت. سه گزارش اصلی درباره این جنگ‌ها از خلال متون اسلامی قابل تشخیص و طبقه‌بندی است. با پالایش و دسته‌بندی این گزارش‌ها و کنار نهادن گزارش‌های تکراری که معمولاً از منابع متقدم اقتباس شده‌اند، می‌توان از ظرفیت منابع اسلامی به منظور بازسازی تاریخ سیاسی و نظامی ایران در عهد اشکانی بهره‌مند گردید. این پژوهش با چنین رویکردی نگاشته شده است.

در پاره‌ای از این گزارش‌ها، نخستین تقابل نظامی اشکانیان با رومیان در زمان پادشاهی اشک‌بن‌دارا رخ می‌دهد (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۶/۲؛ بلعمی، ۱۳۸۰: ۴۹۹؛ گردیزی، ۱۳۶۳: ۵۹-۶۰؛ بلخی، ۱۳۶۳: ۵۹؛ مستوفی، ۱۳۳۹: ۹۹). ردپای دومین نبرد اشکانیان با سلوکیان و رومیان در متون اسلامی در حمله گودرز بن اشک به فلسطین دیده می‌شود (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۶/۲؛ اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۲؛ ثعالبی، ۱۳۷۲: ۲۲۶). جنگ بلاش با رومیان آخرین نبردی است که در گزارش‌های متون اسلامی از آن یاد شده است (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۷/۲؛ اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۲-۴۳؛ بلعمی، ۱۳۸۰: ۴۹۹-۵۰۰).

تاکنون پژوهش‌های اندکی درباره تاریخ اشکانیان از منظر متون اسلامی انجام شده است. در تعدادی از این پژوهش‌ها، اشاره‌های مختصری درباره جنگ‌های اشکانیان با رومیان صورت گرفته و بیشتر بر بازتاب تاریخ اشکانیان در این متون تاکید شده است. پیرنیا گزارش‌های مختلف مورخان اسلامی را درباره اشکانیان گردآوری کرده و در خلال آن به جنگ‌های اشکانیان نیز اشاره می‌کند. وی کوشیده است تاریخ واقعی اشکانیان را از خلال متون اسلامی بازسازی کند. پیرنیا معتقد است، روایت ثعالبی درباره جنگ «اقفور شاه» با پادشاه روم بازتاب ضعیفی از سفر جنگی پاکور اول پسر ارد اول (دوم) به سوریه و آسیای صغیر است (ن.ک: پیرنیا، ۱۳۴۲: ۲۵۵۸). به عقیده او، گزارش ثعالبی و دیگر مورخان اسلامی درباره جنگ «جوذر بن سابور» و بنی اسرائیل، برخلاف تاریخ است؛ همچنین جوذر یا گودرز بیستمین شاه اشکانی و پسرگیو بود که در طول سلطنتش با بنی اسرائیل به نبرد پرداخت (همان: ۲۵۶۰-۲۵۶۱). او همچنین گزارش حمزه اصفهانی درباره جنگ بلاش بن خسرو با رومیان را با آنچه در باب اشکانیان گفته شده، مقایسه کرده است و این جنگ را بازتابی از وقایع زمان خسرو و قیام الحضر علیه رومی‌ها یا بازتابی از وقایع زمان بلاش چهارم می‌داند (همان: ۲۵۶۶-۲۵۶۷).

مشکور در فصلی از کتاب پارتی‌ها یا پهلوانان قدیم به نام جستجوی نام‌های پادشاهان اشکانی در شاهنامه و پهلوان‌نامه‌های کهن روایت‌های گوناگون نویسندگان اسلامی که درباره اشکانیان آگاهی‌هایی به دست داده‌اند، بازگو می‌کند (ن.ک: مشکور، ۱۳۵۰: ۴۳۳-۴۷۷). یارشاطر، تعدادی از گزارش‌های نویسندگان اسلامی را درباره اشکانیان گردآوری کرده است. با این حال، او تنها به مطلب کوتاهی از روایت ثعالبی در مورد جنگ اقفور شاه با رومیان بسنده کرده است (ن.ک: یارشاطر، ۱۳۹۲: ۵۸۳-۵۸۶).

از دیگر پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه، می‌توان به مقاله «اشکانیان از نظر مورخان اسلامی» نوشته علاءالدین آذری اشاره کرد. نویسنده تنها به مطالبی که مورخان اسلامی در باب اشکانیان نوشته‌اند، می‌پردازد (آذری، ۱۳۵۴: ۱-۶). ابوالفضل خطیبی نیز در مقاله سودمندی با عنوان «اشکانیان در حماسه ملی» به مطالعه تاریخ اشکانیان در شاهنامه و منابع عربی و فارسی دوره اسلامی پرداخته است. در میان مباحث ذکر شده در این مقاله، اشاره‌های اندکی درباره جنگ‌های اشکانیان را با سلوکیان و رومیان می‌توان به دست آورد (ن.ک: خطیبی، ۱۳۹۴: ۳۷۱-۴۲۰). گذشته از این‌ها، رحمتی نیز در گزارشی که از موضوع تحریف تاریخ اشکانیان در روایت ملی - حماسی ارائه داده و به بررسی علل کوتاه شدن مدت سلطنت اشکانیان و گزارش تاریخ اشکانیان در متون اسلامی پرداخته است. وی نیز به شکل مجملی به بازتاب جنگ‌های اشکانیان در متون اسلامی اشاره می‌کند

(ن.ک: رحمتی، ۱۳۹۴: ۲۳-۴۵). شهبازی نیز در مدخلی در دانشنامه ایرانیکا به گزارش تاریخ اشکانیان از منظر تاریخ سنتی پرداخته است (Shahbazi, 2012: 542-543). با وجود این، برخلاف تحقیقات یادشده بالا، تمرکز پژوهش پیش‌روی، نه گزارش تاریخ اشکانیان از منظر متون اسلامی، بلکه بازسازی و تاریخ‌گذاری جنگ‌های اشکانیان با سلوکیان و رومیان در متون اسلامی به یاری دیگر منابع در تاریخ واقعی این دوران است. اهمیت این پژوهش این است که تاکنون درباره جنگ‌های اشکانیان با سلوکیان و رومیان از دریچه متون اسلامی پژوهش کاملی صورت نگرفته، بنابراین با استفاده از گزارش‌های تاریخی دوره اسلامی درباره این جنگ‌ها و مطالعه تطبیقی این گزارش‌ها با منابع یونانی و رومی و داده‌های باستان‌شناختی به بررسی و مطالعه این موضوع پرداخته خواهد شد. اهمیت این پژوهش از آن روی است که کوششی تازه برای بازسازی این جنگ‌ها محسوب می‌شود.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. اشکانیان در متون اسلامی

اشکانیان در اصل از قوم «پرنی» و از اتحادیه اقوام «داهه» بودند که از شمال شرق ایران برخاستند و فرمانروایی سلوکیان (۳۱۲ پ.م - ۶۴ پ.م) در ایران را به چالش کشیدند. با وجود اهمیت این سلسله در تاریخ ایران باستان، در منابع اسلامی، تاریخ اشکانیان نارسا، مختصر و مبهم گزارش شده است. در برخی از این متون که بازتاب ایدئولوژی و سیاست رسمی ساسانیان است - به عنوان گردآورندگان و تدوین‌کنندگان نهایی خدای‌نامه - شاهنشاهی اشکانی تداوم پادشاهی اسکندر و به منزله جانشین پادشاهی او انگاشته شده است. مورخان اسلامی دوره‌ای را که از زمان مرگ اسکندر (۳۲۳ پ.م) تا ظهور اردشیر بابکان (۲۲۱ م) در برمی‌گیرد را دوره «ملوک الطوائف» می‌خوانند. به نوشته حمزه اصفهانی:

چون اسکندر بزرگان و صاحبان قدرت ایران را بکشت و شهرها و قلعه‌ها را ویران ساخت و به مراد خود رسید، به ارسطاطالیس نوشت: من همه مردم مشرق را با کشتن پادشاهان ایشان و ویران کردن پناهگاه‌ها و قلعه‌ها منکوب کردم و بیم داشتم که پس از من قصد سرزمین مغرب کنند، اکنون بر آنم که فرزندان پادشاهان را نیز گردآورم و به پدرانشان ملحق سازم، تو در این باب چه می‌گویی؟ ارسطاطالیس نوشت: اگر شاهزادگان را بکشی حکومت به دست ارادل و دونان می‌افتد و اینان چون به قدرت رسند طغیان و ستم و تجاوز کنند و فساد بیشتر شود. باید که شاهزادگان را گردآوری و به هر یک شهری یا ولایت بخشی، تا با یکدیگر به ستیزه برخیزند و دشمنی و کینه در

میان آنان به وجود آید و به خود مشغول شوند و به اهل مغرب (رومیان) که دور از آنان اند نپردازند.

(اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۱؛ ن.ک: دینوری، ۱۳۶۴: ۶۴؛ تجارب الامم، ۱۳۷۳: ۱۶۸).

نویسندگان اسلامی هم‌داستانند ملوک الطوائف شاهانی بودند که اسکندر فرمانروایی برهر ناحیه‌ای را به آنان داد و اشکانیان از جمله آن‌ها به شمار می‌آمدند (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۸/۲؛ بیرونی، ۱۳۹۲: ۱۳۸). گزارش‌های تاریخی دوره اسلامی نشان می‌دهد در میان ملوک الطوائف، اشکانیان از همه برتر و بزرگ‌تر به‌شمار می‌آمدند. طبری در روایتی می‌گوید: «پس از اسکندر نود پادشاه در عراق و شام و مصر بر نود قوم پادشاهی داشتند که همگی پادشاهان مداین را که اشکانیان بودند بزرگ می‌داشتند» (طبری، ۱۳۵۲: ۵۰۰/۲؛ ن.ک: مسعودی، ۱۳۶۵: ۸۹؛ اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۱). ثعالبی در توصیف بزرگی اشکانیان نسبت به سایر ملوک الطوائف چنین می‌گوید: «همه، اشکانیان را بزرگ می‌شمردند و در نامه‌های خود از آنان به بزرگی یاد می‌کردند و نام آنان را پیش از نام خود می‌آوردند» (ثعالبی، ۱۳۷۲: ۲۶۲). طبری، علت بزرگ شمردن اشکانیان را نسب و تبار آنان و پیروزی اشک بر آنطیخس می‌داند (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۶/۲). ثعالبی هم، تبار شاهانه اشکانیان و فرمانروایی آنان بر مرکز زمین را سبب برتری‌شان پنداشته است (ن.ک: ثعالبی، ۱۳۷۲: ۲۶۲). گذشته از آگاهی‌های اندک متون اسلامی، فردوسی هم در شاهنامه، همچون نویسندگان اسلامی به تاریخ اشکانیان توجه چندانی نکرده و اطلاعات ناقصی از اشکانیان پیش روی ما می‌گذارد. در شاهنامه، پادشاهی اشکانیان «ملوک الطوائف» نامیده شده است. سراینده شاهنامه، سلطنت اشکانیان را کوتاه ذکر می‌کند و پس از بیان نام چند تن از پادشاهان اشکانی از قبیل اشک، شاپور، گودرز، بیژن، نرسی و اردوان، یادآور می‌شود که با رفتن ایشان کسی آن‌ها را یاد نمی‌آورد (ن.ک: خالقی مطلق، ۱۳۸۶: ۶/۱۳۸-۱۳۹).

۲-۲. قلمرو اشکانیان در متون اسلامی

مورخان اسلامی در خلال بحث‌های خود درباره تاریخ اشکانیان، به صورت مبهم و مختصر به قلمرو آن‌ها نیز پرداخته‌اند. طبری در گزارشی که از جنگ اشک و آنطیخس ارائه داده است، قلمرو او را پس از تسلط بر آنطیخس «از موصل تا ری و اصفهان» می‌آورد (طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۶) و در روایتی دیگر می‌نویسد: یکی از ملوک الطوائف که از تبار شاهان بود، پادشاهی جبال و اصفهان را داشته است و فرزندانش پادشاهی بر سواد، ماهات، جبال و اصفهان را به دست آوردند (همان: ۴۹۸). حمزه اصفهانی در شرحی که از ملوک الطوائف به دست داده است، در اشاره‌ای ابهام‌آلود، قلمرو آن‌ها را عراق و جایگاه آن‌ها را تیسفون و مدائن ذکر می‌کند (اصفهان، ۱۳۴۶: ۴۱).

در پاره‌ای از گزارش‌های مورخان اسلامی، تنها سرزمین غرب و جنوب غربی جزء قلمرو اشکانیان شمرده شده است. طبری در گزارش خود درباره اردوان کوچک می‌گوید:

اردوان، ایالت استخر را که به اصفهان پیوسته بود، تسخیر کرد و از آن ناحیه بر گور و دیگر نواحی فارس تسلط یافت (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۹-۵۰۰). دینوری در گزارش خود درباره پادشاهی اردوان، او را پادشاه ناحیه جبل معرفی می‌کند. او می‌گوید: «حکومت هر دو ماه (ماهان) همدان و ماسبدان و مهر جانقذق و حلوان» با اردوان بوده است (دینوری، ۱۳۴۸: ۱۴۲؛ تجارب الامم فی اخبار، ۱۳۷۳: ۱۹۸). بیرونی هم معتقد است پس از مرگ اسکندر، شاهان اشکانی فرمانروایی بر عراق و کوهستان را به دست آوردند (بیرونی، ۱۳۹۲: ۱۴۱). ثعالبی نیز همدانستان با برخی دیگر از نویسندگان اسلامی، قلمرو اشکانیان را فراتر از غرب و جنوب غربی ذکر نمی‌کند. او می‌گوید: «اشکانیان بر عراق و کرانه‌های فارس و کوهستان فرمان می‌راندند» (ثعالبی، ۱۳۷۲: ۲۶۲). او همچنین گزارش می‌دهد که اقفور شاه اشکانی بر مداین و عراق و فارس فرمانروایی می‌کرده است (همان: ۲۶۳).

در برخی دیگر از گزارش‌های تاریخی دوره اسلامی می‌توان نشانه‌هایی از گسترده‌تری قلمرو اشکانیان به دست آورد. مسعودی، قلمرو اشکانیان را این گونه گزارش می‌دهد:

ملوک الطوائف قریب صد پادشاه از پارسیان و نبطیان و تازیان بودند که حدود آشور که موصل باشد تا انتهای بلاد ایران حکومت می‌کردند. بزرگ‌ترین این پادشاهان اشغانیان نام داشتند که از فرزندان اشغان بن اش جبار بن سیاوخش ابن کیکاوس بودند. در زمستان به عراق و در تابستان به شیز از بلاد آذربایجان می‌رفتند. (مسعودی، ۱۳۴۹: ۸۹)

گذشته از گزارش مسعودی، بلعمی هم در شرحی که از قلمرو ملوک الطوائف آورده است قلمرو آنان را از مرز عراق تا کنار جیحون می‌داند (ن.ک: بلعمی، ۱۳۸۰: ۴۹۸) او همچنین می‌نویسد: در زمانی که اردشیر بابکان اردوان کوچک را شکست داد توانست سرزمین‌های کنار جیحون تا دجله را از دست ملوک الطوائف خارج کند (همان: ۵۰۰).

۲-۳. بازخوانی و بازسازی جنگ‌های اشکانیان با سلوکیان و رومیان ۲-۳-۱. جنگ اشک بن دارا با آنطیخس

در برخی از متون اسلامی، نخستین رویارویی اشکانیان با رومیان در زمان پادشاهی اشک رخ می‌دهد. پاره‌ای از این متون، اشک را فرزند دارای بزرگ معرفی می‌کنند که سپاهی فراهم کرد و به جنگ آنطیخس رفت. وی پس از پیروزی بر آنطیخس، توانست بر قلمرو فرمانروایی او دست یابد. اکثر مورخان اسلامی که گزارشی از این جنگ ارائه داده‌اند در خصوص پیروزی اشک بر آنطیخس همدانستانند (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۶/۲؛ بلعمی، ۱۳۸۰: ۴۹۹؛ گردیزی، ۱۳۶۳: ۵۹-۶۰؛ بلخی، ۱۳۶۳: ۵۹؛ مستوفی، ۱۳۳۹: ۹۹). جنگ اشک علیه آنطیخس در برخی روایات یادآور نبردی است که فرجام آن منجر به تأسیس سلسله اشکانیان شد. گردیزی در یادکرد تاریخ اشکانیان می‌گوید: «بعد از اسکندر جهان بدون شاه باقی مانده بود و هر کس بر ولایت و شهری مسلط شده بود و امنیت باقی نمانده بود

تا اینکه اشک به نبرد آنطیخس آمد و او را شکست داد و پادشاهی را به دست آورد (ن.ک: گردیزی، ۱۳۶۳: ۶۰-۵۹).

ابن بلخی نیز در این باره چنین می‌نویسد:

آنطیخس لشکر بسیار داشت و از هر دو جانب حرکت کردند و به اعمال موصل به هم رسیدند و ایزد تعالی اشک را ظفرداد و رومیان را شکست و خلاق بی‌اندازه را بکشت و آنطیخس کشته شد آن ولایت اشک را صافی ماند و با دیگر ملوک الطوائف بساخت و قصد هیچ کس نکرد و همگان او را معظّم داشتند و مقدم دانستندی و نامه و سخن او را حرمت نهادندی (بلخی، ۱۳۶۳: ۵۹).
حمزه اصفهانی از این جنگ در زمان پادشاهی شاپور بن اشک بن آذران یاد می‌کند و هم‌اورد او را آنطیخس، سومین پادشاه بعد از اسکندر معرفی می‌کند که شهر انطاکیه را بنیان نهاد (ن.ک: اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۱-۴۲). او درباره جنگ شاپور بن اشک این گونه گزارش می‌دهد:

شاپور گروه بسیاری از رومیان را کشت و گروهی را اسیر گرفت و فرزندان ایشان را به کشتی گردآورد و همه را به انتقام دارا غرق کرد و بسیاری از اموال را که اسکندر از سرزمین ایران آورده بود، به کشور خود بازگردانید و برخی از آنها را صرف هزینه حفر رود عراق کرد که آن را به عربی نهرالملک خوانند. (اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۱-۴۲)

ثعالبی، گزارش این جنگ را در زمان اقفور شاه بیان می‌کند، اما از آنطیخس به عنوان هم‌اورد اقفور شاه یاد نمی‌کند. اقفور شاه پادشاه اشکانی بر مدائن و بخش اعظمی از عراق و فارس حکومت داشت و حاکمان آن زمان در مکاتبات خود او را شاه خطاب می‌کردند. اقفور شاه، فرمانروایی که اسکندر در روم مستقر کرده بود و بر موصل و سواد حکومت داشت را شکست داد و او را از کشور بیرون کرد. اقفور شاه در این جنگ به انتقام دارا، بخش زیادی از مردم را به قتل رسانید. دژها و قلعه‌ها را ویران کرد و کتیبی که اسکندر در زمینه طب، نجوم و فلسفه به کشور خود فرستاده بود، بازگردانید (ثعالبی، ۱۳۷۲: ۲۶۳). گزارش‌های مختلف منابع اسلامی جنگ شاه اشکانی علیه آنطیخس را به زمان پادشاهی اشک، شاپور بن اشک و اقفور شاه نسبت داده‌اند. به نظر می‌رسد، می‌توان تاریخ وقوع این جنگ را در تاریخ واقعی اشکانیان در زمان اشک اول (۲۴۷ پ.م - ۲۱۷ پ.م) تاریخ‌گذاری کرد. از طریق برخی منابع، می‌توان شواهدی به دست آورد که ما را در بازسازی این جنگ‌یاری می‌کند؛ از جمله این شواهد می‌توان به نبردهای اشک اول با پادشاهی سلوکی و داستان‌های مرتبط با آغاز شکل‌گیری سلسله اشکانی اشاره کرد.

باتوجه به همزمانی سلطنت آنتیوخوس دوم (۲۶۱ پ.م - ۲۴۶ پ.م) و سلوکوس دوم (۲۴۶ پ.م - ۲۲۵ پ.م) با قیام اشک اول، احتمال تاریخ‌گذاری این جنگ در این دوران بیشتر

است. نام آنطیخس در گزارش‌های اسلامی می‌تواند همان آنتیوخوس دوم پادشاه سلوکی باشد.

آنتیوخوس دوم ملقب به تنوس فرزند آنتیوخوس اول (۲۸۱ پ.م - ۲۶۱ پ.م) پادشاه پیشین سلوکی بود که در سال ۲۶۱ پ.م به سلطنت رسید. با توجه به گاه‌شماری واقعی تاریخ اشکانیان او معاصر با اشک‌اول بود. به گزارش استرابون، پرنی‌ها که جزء قوم داهه بودند و در ساحل‌آخوس زندگی می‌کردند، به رهبری اشک به سرزمین پارت حمله بردند و آنجا را فتح کردند. آن‌ها به تدریج در استان‌های پارت و هیرکانیا در شمال ایران مستقر شدند (Schippmann, 2012: 525; Strootman, 2015a; Strabo, 1928: 247-275).

اشک در حمله به سرزمین پارت، آندراگوراس را که از سوی آنتیوخوس دوم به ساتراپی پارت گماشته شده بود، شکست داد و فرمانروایی بر پارت را به دست آورد (Strootman, 2015b: 525-526; Schippmann, 2012: 525-526; ولسکی، ۱۳۸۳: ۴۳؛ ویسهوفر، ۱۳۷۷: ۱۷۰). پس از آنتیوخوس دوم، سلوکوس دوم در سال ۲۴۶ پ.م به تخت سلطنت دست یافت. او در سال اول سلطنتش با حمله بطالسه به سوریه مواجه شد و فرصتی نیافت تا به نیمه شرقی امپراتوریش بپردازد (Strootman, 2015 b: ۲۶؛ شپیمان، ۱۳۸۴: ۲۶). پرنی‌ها به رهبری اشک این فرصت را مناسب دیدند تا به فتوحات بیشتری دست‌یابند. سلوکیان به تدریج دریافتند که اگر مانع پیشروی پارتیان نشوند، آنان به فتوحات بیشتری دست خواهند یافت. با شروع لشکرکشی سلوکوس دوم به نواحی شرقی، اشک برای جلوگیری از این حمله به منطقه آپاسیاک‌ها عقب‌نشینی کرد (Strabo, 1928: 269; Strootman, 2015b: ۱۳۸۴: ۲۸؛ ولسکی، ۱۳۸۳: ۸۱). اشک در نبردهای بعدی با سلوکوس دوم توانست به پیروزی‌هایی دست یابد (Justin, 1994: 256). به گفته ژوستین، اشکانیان این رویداد را به مثابه آغاز استقلال‌شان جشن گرفتند (idem). سلوکوس بر اثر ناآرامی‌هایی که در آسیای صغیر به وجود آمده بود، مجبور به بازگشت شد، اما قبل از عقب‌نشینی، فرمانروایی اشک را بر پارت و هیرکانیا در مقام دست‌نشانده سلوکیان به رسمیت شناخت (Strootman, 2015 b: فرای، ۱۳۸۵: ۲۹۳؛ شپیمان، ۱۳۸۴: ۲۸). ژوستین گزارش می‌دهد، اشک از این پیروزی‌ها استفاده کرد، سپاه را سامان داد. دژها و شهرهایی را برپا کرد (Justin, 1994: 256). می‌توان گفت جنگ اشک و آنطیخس در تواریخ اسلامی بازتابی از نبردهایی است که میان اشک اول بنیان‌گذار پادشاهی اشکانی و آنتیوخوس دوم و سلوکوس دوم در گرفت و تلاش‌های اشک را برای بیرون‌راندن سلوکیان از مرزهای ایران و تأسیس سلسله اشکانی نشان می‌دهد.

۲-۳-۱. حمله گودرز بن اشک به فلسطین

رد پای دومین نبرد اشکانیان با سلوکیان و رومیان در متون اسلامی در حمله گودرز بن اشک به فلسطین دیده می‌شود. در تواریخ دوره اسلامی، گزارش‌هایی درباره حمله گودرز به فلسطین وجود دارد که متأسفانه سیمای این حمله در این گزارش‌ها تاریک و ناشناخته است. در این گزارش‌ها، گودرز بن اشک کسی است که چون یهودیان بنی اسرائیل، یحیی بن زکریا (ع) را کشتند، سرنوشت مقلد کرد که او به خونخواهی یحیی (ع) به سوی آن‌ها حمله برد و یهودیان را به قتل رساند (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۶/۲؛ اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۲؛ ثعالبی، ۱۳۷۲: ۲۲۶؛ گردیزی، ۱۳۶۳: ۶۰-۶۱؛ بلخی، ۱۳۶۳: ۱۸؛ مستوفی، ۱۳۸۳: ۱۰۱). حمزه اصفهانی در یادکرد این جنگ گزارش می‌دهد که گودرز بن اشک برای غزا به بنی اسرائیل رفت، اورشلیم را ویران کرد و این دومین بار بود که اورشلیم تخریب می‌شد. قبل از آن بخت‌النصر (۷۰۰ پ.م) به چنین اقدامی دست زده بود و بسیاری را کشت (ن.ک: اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۲).

در گزارش ثعالبی از پادشاهی گودرز، حمله او به فلسطین را آغاز سلطنت گودرز معرفی می‌کند و به تفصیل از جلال و شکوه این پادشاه سخن می‌گوید. او از گودرز به عنوان یکی از «گردنفرزان نامبردار» یاد می‌کند که چون به شکار می‌رفت، چهارصد یوزپلنگ با قلاده طلا و پانصد باز شکاری بورفام همراه او بود و پس از پنجاه‌وهفت سال پادشاهی در شکارگاه از پای در آمد (ن.ک: ثعالبی، ۱۳۷۲: ۲۲۶).

گذشته از گزارش‌های متون اسلامی، در روایت‌های ملی و حماسی با نام گودرز روبرو می‌شویم. در این روایت‌ها گودرز پسر کشواد از بزرگ‌ترین پهلوانان ایرانی به شمار آمده‌است. وی نخستین بار در پادشاهی کیکاوس ظاهر می‌شود و تا پایان پادشاهی کیخسرو نام او به چشم می‌خورد. گودرز در حماسه‌های ملی جنگاوری وفادار و سیاستمداری خردمند توصیف می‌شود (ن.ک: یارشاطر، ۱۳۹۲: ۵۶۹؛ صفا، ۱۳۳۳: ۵۷۴). گودرز و پسرانش در رقم‌زدن سرنوشت نهایی افراسیاب و در نبردهایی که به خونخواهی سیاوش میان ایرانیان و تورانیان در گرفت، تأثیرگذار بودند (ن.ک: یارشاطر، ۱۳۹۲: ۵۶۹؛ صفا، ۱۳۳۳: ۵۷۵). مورخان بر این عقیده‌اند، گودرز نام یکی از پادشاهان اشکانی است که بعدها در خدای‌نامه‌ها و روایات ملی راه یافته‌است. گودرز پیش از آنکه به پادشاهی برسد فرمانروای ایالت گرگان بود و از اردوان سوم [اردوان دوم] و پسرش وردان فرمانبرداری می‌کرد. وی پس از کشته شدن وردان در سال ۴۶ م به پادشاهی رسید (ن.ک: صفا، ۱۳۳۳: ۵۷۸-۵۷۷؛ مشکور، ۱۳۵۰: ۴۷۱).

به عقیده یارشاطر، گودرزی که در داستان‌های ملی از آن یاد می‌شود باید همان گودرز یکم (۸۶-۹۶ پ.م). پادشاه اشکانی باشد که به تدریج در داستان‌های ملی راه یافته و در شمار پهلوانان بزرگ عهد کیانی درآمده است (ن.ک: یارشاطر، ۱۳۹۲: ۵۷۰).

نام گودرز در داستان‌های ملی می‌تواند بازتابی از گودرز یکم شاهنشاه اشکانی باشد. با وجود همانندی میان نام گودرز در روایت اسلامی با گودرز یکم پادشاه اشکانی، آگاهی‌های مندرج در متون اسلامی ما را به سوی این نظر هدایت می‌کند که این گودرز را باید با پاکور فرزند اُرد دوم (۵۷-۳۷ پ.م) یکی دانست.

در این جا شواهد و مستندات مرتبط با این یکسان‌نگاری را مورد بحث و تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم. اُرد دوم بعد از پیروزی بر برادرش مهرداد سوم، به پادشاهی رسید. در زمان اُرد، اشکانیان با حمله کراسوس مواجه شدند که در نتیجه آن نبردی صورت گرفت که به نبرد حران (۵۳ پ.م) معروف شد و در طی آن، سورنا فرمانده سپاه اُرد توانست فاتح این نبرد شود و کراسوس را شکست دهد (Dio cassius, 1957: 421-429-447؛ ؛ Shahbazi, 1990b: 9, 12؛ پلوتارک، ۱۳۱۴: ۴۹۱-۴۹۰؛ ؛ بیوار، ۱۳۸۳: ۱۵۵-۱۵۱؛ دویوز، ۱۳۴۲: ۷۰-۵۸). بعد از آن اُرد فرماندهی سپاه را به پسرش پاکور سپرد. پاکور در سال ۵۱ پ.م از فرات گذشت و به دروازه‌های انطاکیه رسید، اما اشکانیان در نزدیکی آنتیگونه، محلی بین انطاکیه و فرات، توسط رومیان به دام افتادند و شکست خوردند (ن.ک: ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۵۷؛ شیمان، ۱۳۸۴: ۴۸). در لشکرکشی بعدی که از سوی پاکور به سرزمین سوریه و فلسطین انجام گرفت، لایینیوس او را همراهی کرد. لایینیوس سفیر کاسیوس، قبل از نبرد فیلیپی که میان طرفداران سزار و پومپه در روم رخ داد، برای دریافت کمک به دربار اُرد دوم، شاهنشاه اشکانی آمد، اما پس از اینکه جناح جمهوری خواهان در نبرد فیلیپی شکست خوردند، لایینیوس در نزد اشکانیان باقی ماند (Schipmann؛ Dio cassius, 1957: 269؛ Schipmann, 2012: 531-532؛ ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۵۴). در سال ۴۰ پ.م پاکور به همراه یکی از ساتراپ‌های پارسی موسوم به برزفان «بارزافارنس» به سوریه حمله کرد. بعد از نبردهایی که اشکانیان در این منطقه انجام دادند، سوریه تصرف شد (Dio cassius, 1957: 273؛ Schipmann, 2012: 531؛ ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۵۵-۱۵۴). با پیروزی اشکانیان در سوریه، سپاه اشکانی به دو قسمت تقسیم شد. لایینیوس با بخشی از سپاه به آسیای صغیر رفت و بخش‌هایی از آن نواحی را تسخیر کرد. شاهزاده پاکور به همراه برزفان ایالت‌های جنوبی شام را فتح کردند و تمام بخش‌های آن سرزمین در برابر او تسلیم شدند.

به نظر چنین می‌نماید برخی از ایالت‌ها، خواهان ورود پاکور بودند و به استقبال شاهزاده اشکانی آمدند (Dio cassius, 1957: 273؛ Josphous, 1934: 117). با توجه به اوضاع آشفته سرزمین فلسطین، پاکور فرصت را مناسب دید تا به فتوحات بیشتری دست یابد. در

همین زمان در سرزمین اورشلیم میان هیرکانوس، کاهن بزرگ که فرمانروای کل سرزمین فلسطین بود و برادرزاده‌اش آنتی‌گونوس رقابت‌ها و اختلافاتی وجود داشت. با ورود پاکور به سرزمین اورشلیم، آنتی‌گونوس با هدایا و مبالغ کلانی به استقبال او آمد و از یهودیان اجازه ورود پاکور را خواستار شد (Josphous, 1934: 119-120؛ ن.ک: ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۵۶؛ دوبواز، ۱۳۴۲: ۹۱-۹۰)؛ سرانجام پس از منازعات داخلی، تلاش‌هایی برای فتح قلعه اورشلیم انجام شد، پاکور موفق به فتح قلعه اورشلیم شد و هیرکانوس که رومیان او را گماشته بودند، شکست داد (Diocassius, 1957: 273). آنتی‌گونوس که از همان ابتدای ورود اشکانیان به سرزمین اورشلیم با تقدیم هدایا به پاکور و همراهانش، حمایت ایشان را به دست آورده بود، سرانجام نیز با پشتیبانی اشکانیان به تحت سلطنت دست یافت (Josphous, 1934: 126-127؛ ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۵۶؛ دوبواز، ۱۳۴۲: ۹۲). اندک‌زمانی پس از فتح اورشلیم به دست اشکانیان، اوضاع دگرگون شد. در سال ۳۹ پ.م بار دیگر آنتونی زمام امور کشور روم را به دست گرفت و درصدد جنگ با اشکانیان برآمد. وی سرداری به نام وتیدیوس باسوس را مأمور فتح آسیا ساخت. این سردار، لاینیوس را شکست داد. سپس سپاهیان اشکانی را به فرماندهی پاکور مغلوب کرد و پاکور نیز کشته شد (Schipmann, 2012: 535؛ Dio cassius, 1957: 383) می‌توان نتیجه گرفت، حمله گودرز به فلسطین در روایت‌های مورخان اسلامی، انعکاسی از حملات پاکور، شاهزاده اشکانی به نواحی غرب فرات است. در گستره تاریخ اشکانیان تنها نمونه لشکرکشی اشکانیان را به اورشلیم، می‌توان در لشکرکشی پاکور فرزند اُرد دوم به سوریه و فلسطین جست‌وجو کرد.

۲-۳-۱. جنگ بلاش با رومیان

بلاش، سومین پادشاه اشکانی است که از جنگ او با رومیان در متون اسلامی اشاره‌های پراکنده‌ای می‌توان به دست آورد. برخی از مورخان اسلامی در گزارش‌های خود درباره این جنگ به نام بلاش اشاره‌ای نمی‌کنند؛ از جمله، بلعمی در گزارش خود، نام اشک را آورده است (ن.ک: بلعمی، ۱۳۸۰: ۴۴۹-۵۰۰) و حمدلله مستوفی هم در گزارش مختصری که درباره این جنگ ارائه داده است آن را به زمان نرسی بن گودرز بن بلاش نسبت می‌دهد (ن.ک: مستوفی، ۱۳۸۷: ۱۰۲)، اما اکثر مورخان اسلامی در خطوط کلی گزارش این جنگ همداستانند. بر پایه گزارش‌های تاریخی دوره اسلامی، به بلاش پسر خسرو خبر دادند که رومیان به خونخواهی آنطیخس و به انتقام خون او به جنگ ایران آمده‌اند (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۷/۲؛ اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۲-۴۳)، بلاش از ملوک الطوائف همجوار درخواست کمک کرد. هر پادشاه به قدر توانایی خود نیروی نظامی و مالی فراهم کرد. بلاش، سرپرستی لشکریان را به صاحب‌الحضر که یکی از ملوک الطوائف و سرزمینش

نزدیک روم بود، سپرد. در جنگی که رخ داد، پادشاه رومیان کشته شد و فرمانروای الحضر اردوگاه رومیان را غارت کرد. این جنگ سبب شد که رومیان اموالی فراهم کنند تا شهر محکمی بسازند و پایتخت خود را از روم به آنجا منتقل کنند تا به سرزمین ایران نزدیک باشد؛ بنابراین قسطنطنیه را برگزیدند و در آنجا بناهایی ساختند و مقرر حکومت خود قرار دادند (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۷/۲؛ اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۳-۴۲؛ ن.ک: بلعمی، ۱۳۸۰: ۵۰۰-۴۴۹؛ مستوفی، ۱۳۸۷: ۱۰۲). اغلب منابع اسلامی که در زمینه این جنگ اطلاعاتی در اختیار ما قرار می‌دهند، اتفاق نظر دارند که جنگ بلاش در زمان پادشاهی قسطنطین بن نیرون (نرون) رخ داده است. به همین علت شهر مذکور را قسطنطنیه نام نهادند (ن.ک: طبری، ۱۳۵۲: ۴۹۷/۲؛ اصفهانی، ۱۳۴۶: ۴۳؛ بلعمی، ۱۳۸۰: ۵۰۰-۴۴۹؛ مستوفی، ۱۳۸۷: ۱۰۲).

بر اساس گزارش‌های نویسندگان اسلامی درباره جنگ بلاش و تطبیق آن با تاریخ اشکانیان، شاید بتوانیم با احتیاط این جنگ را در زمان بلاش پنجم (۱۹۱-۲۰۸ م) تاریخ‌گذاری کنیم. از جمله شواهدی که متون اسلامی درباره این جنگ در اختیار ما می‌گذارد، اشاره به آغاز جنگ از جانب رومیان است. بعد از مرگ بلاش چهارم (۱۹۲/۱۹۳ م- ۱۹۰/۱۹۱ م) پسرش بلاش پنجم جانشین او شد. مقارن آغاز فرمانروایی بلاش پنجم، روم با کشمکش‌های داخلی مواجه شد و پس از قتل امپراتور کومودوس (۱۹۲ م) سردارنش از جمله سپتیمیوس سوروس و پسنیوس نیگر مدعی تخت امپراتوری شدند و به مقابله با یکدیگر پرداختند (Dio cassius, 1957: 177؛ Chaumont, 1988: 578-579؛ ن.ک: ولسکی، ۱۳۸۳: ۲۰۹؛ شیپمان، ۱۳۸۴: ۷۵، دوبواز، ۱۳۲۴: ۲۲۴). پارتیان از پسنیوس نیگر پشتیبانی کردند و بلاش به نیگر وعده داد که به ساتراپ‌ها دستور خواهد داد درصدد جمع‌آوری نیرو و تجهیز لشکر باشند. در همین زمان ایالت‌های اوسروئنه و اهالی شمال بین‌النهرین بر ضد رومیان قیام کردند. بعد از آنکه سپتیمیوس سوروس در سال ۱۹۴ م موفق شد پسنیوس نیگر را مغلوب کند به جنگ علیه اشکانیان و بین‌النهرین شمالی اقدام کرد. با حمله سپتیمیوس سوروس به بین‌النهرین شمالی، بلاش پنجم از فرمانروایان ایالت‌های اوسروئن و آدیابن که سرزمین‌شان در نزدیکی مرزهای روم بود درخواست می‌کند تا از دست‌نشانده‌گی روم خارج شوند و به مخالفت با روم پردازند و نصیبین را محاصره کنند (Dio cassius, 1957: 217-218؛ Chaumont, 1988: 578-579؛ ن.ک: ولسکی، ۱۳۸۳: ۲۱۰؛ شیپمان، ۱۳۸۴: ۷۵). سرانجام سپتیمیوس سوروس توانست ایالت‌های اوسروئنه و آدیابن را تصرف کند. رومیان همچنین طی عقب‌نشینی خود به محاصره هترا نیز مبادرت کردند اما مدافعان شهر توانستند در برابر لشکریان امپراتور سوروس به مقاومت پردازند. سپاهیان روم مجبور شدند دست از محاصره بکشند و پس از پایان محاصره، لشکرکشی نیز

خاتمه یافت (Dio cassius, 1957: 221-222؛ Chaumont, 1988: 579؛ ولسکی، ۱۳۸۳: ۲۱۲؛ شپیمان، ۱۳۸۳: ۷۶؛ دوبواز، ۱۳۴۲: ۲۳۳).

از طریق تطبیق شواهد متون اسلامی با منابع یونانی و رومی و تحقیقات جدید، احتمالاً این جنگ می‌تواند بازتابی از حمله امپراتور سپتیمیوس سوروس به سرزمین بین‌النهرین شمالی در زمان بلاش پنجم باشد. مورخان اسلامی گزارش‌های مربوط به این جنگ را با رویدادهای دوره ساسانی در هم آمیخته‌اند.

۳. نتیجه‌گیری

در متن‌های تاریخی دوره اسلامی، تصویر تاریک و مبهمی از جنگ‌های دوره اشکانیان به چشم می‌آید. در این منابع تنها با سه مورد از این جنگ‌ها روبرو می‌شویم: نخست، جنگ اشک با آنطیخس است. اکثر مورخان اسلامی که گزارشی از این جنگ ارائه داده‌اند، در خصوص پیروزی وی بر آنطیخس همداستانند. پیروزی اشک در این نبرد منجر به تأسیس سلسله اشکانی شد. به دست آویز منابع یونانی و رومی و تحقیقات جدید تا حدودی می‌توان تاریخ وقوع این جنگ را در تاریخ واقعی اشکانیان در زمان اشک اول (۲۴۷ پ.م - ۲۱۷ پ.م) تاریخ‌گذاری کرد. از طریق برخی منابع می‌توان شواهدی به دست آورد که ما را در بازسازی این جنگ یاری می‌کند؛ از جمله این شواهد می‌توان به نبردهای اشک اول با پادشاهان سلوکی و داستان‌های مرتبط با آغاز شکل‌گیری سلسله اشکانی اشاره کرد.

با توجه به همزمانی سلطنت آنتیوخوس دوم (۲۶۱ پ.م - ۲۴۶ پ.م) و سلوکوس دوم (۲۴۶ پ.م - ۲۲۵ پ.م) با قیام اشک اول، احتمال تاریخ‌گذاری این جنگ در این دوران بیشتر است. اشاره به نام آنطیخس در گزارش‌های تاریخی دوره اسلامی می‌تواند همان آنتیوخوس دوم پادشاه سلوکی باشد. دومین نبرد، یورش گودرز به فلسطین است. بر اساس شواهد گزارش‌های اسلامی و تطبیق آن با تحقیقات جدید، می‌توان حمله گودرز بن اشک به فلسطین را با لشکرکشی شاهزاده پاکور فرزند اُرد دوم (۵۷ پ.م - ۳۷ پ.م) به اورشلیم و فتح این سرزمین برابر دانست؛ چراکه در گستره تاریخ اشکانیان تنها نمونه لشکرکشی اشکانیان را به اورشلیم، می‌توان در لشکرکشی پاکور به سوریه و فلسطین یافت. جنگ بلاش با رومیان آخرین نبردی است که در گزارش‌های دوره اسلامی از آن یاد شده است. بر پایه گزارش‌های نویسندگان اسلامی درباره جنگ بلاش و تطبیق آن با تاریخ اشکانیان، می‌توان این جنگ را با تسامح و احتیاط در زمان بلاش پنجم (۱۹۱ - ۲۰۸ م) تاریخ‌گذاری کرد. تطبیق شواهد متون اسلامی با منابع یونانی و رومی و تحقیقات جدید نشان می‌دهد این جنگ بازتابی از یورش امپراتور سپتیمیوس سوروس به سرزمین‌های

بین‌النهرین شمالی در زمان بلاش پنجم است که مورخان اسلامی گزارش‌های مربوط به این جنگ را با رویدادهای دوره ساسانی در هم آمیخته‌اند.

یادداشت‌ها

۱. درباره «پرنی»، «داهه» و خاستگاه اشکانیان نک:

Deblois and strabo, 1928: 275; Lecoq 1986., 151

vogelsang, 1993: 582.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- آذری، علاءالدین (۱۳۵۴). «اشکانیان در منابع اسلامی». *مجموعه مقالات همایش اشکانیان*. تهران.
  - ابن بلخی. (۱۳۶۳). *فارسنامه ابن بلخی*. بسعی و اهتمام و تصحیح: گای لیسترانج و رینولد آلن نیکلسون. تهران: دنیای کتاب.
  - اصفهانی، حمزه بن حسن. (۱۳۴۶). *تاریخ پیامبران و شاهان (سنی الملوک الارض و الانبیا)*. ترجمه جعفر شعار. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
  - امید سالار، محمود. (۱۳۹۰). «خدای نامه». نقل در: *فردوسی و شاهنامه‌سرایی* (به مناسبت همایش بین‌المللی هزاره شاهنامه فردوسی). به کوشش غلامعلی حدادعادل و اسماعیل سعادت. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی. صص ۳۷-۵۱.
  - بلعمی، ابوعلی. (۱۳۸۰). *تاریخ‌نامه طبری*، ج ۱. تصحیح و تحشیه محمد روشن. تهران: سروش.
  - بیرونی، ابوریحان. (۱۳۹۲). *آثار الباقیه*. ترجمه و تعلیق پرویز سپیتمان (اذکائی). تهران: نشر نی.
  - پیرنیا، حسن. (۱۳۴۲). *تاریخ ایران باستان* (اشکانیان) تهران: سازمان کتاب‌های جیبی.
  - *تجارب الاسم فی اخبار ملوک العرب و العجم*. (۱۳۷۳). به کوشش رضا انزابی نژاد و یحیی کلانتری. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
  - تفضلی، احمد. (۱۳۷۶). *تاریخ ادبیات پیش از اسلام*. به کوشش ژاله آموزگار. تهران: سخن.
  - ثعالبی مرغنی، ابو منصور. (۱۳۷۲). *شاهنامه کهن، پاریسی تاریخ نحر السیر*. ترجمه سیدمحمد روحانی. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
  - خطیبی، ابوالفضل. (۱۳۸۱). «یکی نامه بود از گه باستان (جستاری در شناخت منبع شاهنامه فردوسی)».
- نامه فرهنگستان. اردیبهشت. ش ۱۹. صص ۷۳-۵۰.

۲۹۲ / بازسازی جنگ‌های اشکانیان با سلوکیان و...

- خطیبی، ابوالفضل (۱۳۹۴). «اشکانیان در حماسه ملی». *تاریخ جامع ایران*، ج ۲. زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی. سر ویراستاران: حسین رضایی باغبیدی، محمود جعفری دهقی. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، صص ۳۷۱-۴۲۰.
- خالقی مطلق، جلال. (۱۳۸۶). «از شاهنامه تا خدای نامه». نامه ایران باستان. س ۷. ش ۱-۲، صص ۳-۱۱۹.
- دوبواز، نیلسون. (۱۳۴۲). *تاریخ سیاسی پارت*. ترجمه علی اصغر حکمت، تهران: کتابخانه ابن سینا.
- دینوری، ابوحنیفه احمد بن داود. (۱۳۸۱). *اخبار الطوال*. ترجمه محمود مهدوی دامغانی. تهران: نشر نی.
- رحمتی، محسن (۱۳۹۴). «تحریف تاریخ اشکانیان در روایت ملی - حماسی و علل آن». *دو فصلنامه ادبیات حماسی* دانشگاه لرستان. سال دوم. شماره اول. پیاپی سوم. بهار و تابستان، صص ۲۳-۴۵.
- شپیمان، کلاوس. (۱۳۸۴). *مبانی تاریخ پارتیان*. ترجمه هوشنگ صادقی، تهران: فرزانه روز.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۳۳). *حماسه سرایی در ایران*. تهران: امیرکبیر.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۳۵۲). *تاریخ طبری یا تاریخ الرسل و الملوک*، ج ۲. ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). *شاهنامه*. به کوشش جلال خالقی مطلق و محمود امیدسالار، دفتر ششم. تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- فیروزبخش، پژمان (۱۳۹۰). «خدای نامه». نقل در: *دانشنامه جهان اسلام*، ج ۱۵، صص ۲۳۶-۲۴۱.
- کریستن سن، آرتور. (۱۳۸۸). *ایران در زمان ساسانیان*. ترجمه رشید یاسمی. تهران: راستی نو.
- گردیزی، عبدالحی ضحاک ابن محمود. (۱۳۶۳). *زین الاخبار*. به مقابله و تصحیح و تحشیه و تعلیق عبدالحی حبیبی. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- مستوفی، حمدالله. (۱۳۸۷). *تاریخ گزیده*. با اهتمام عبدالحسین نوائی. تهران: امیرکبیر.
- مسعودی، علی بن حسین (۱۳۶۵). *التنبيه و الاشراف*. ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- مشکور، محمدجواد؛ رجب‌نیا، مسعود (۱۳۶۷). *تاریخ سیاسی و اجتماعی اشکانیان «پارتیان یا پهلویان قدیم»*. تهران: دنیای کتاب.
- مشکور، محمد رضا. (۱۳۵۲). «خدای نامه» *بررسی های تاریخی*. سال هشتم. شماره ۶، صص ۱۲-۲۸.
- ولسکی، یوزف (۱۳۸۳). *شاهنشاهی اشکانیان*. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: ققنوس.

- یار شاطر، احسان (۱۳۹۲). «تاریخ ملی ایران». *تاریخ ایران از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانی* (جلد سوم، قسمت اول). پژوهش دانشگاه کمبریج. گردآورنده: احسان یار شاطر. ترجمه حسن انوشه. تهران: امیرکبیر. صص ۴۷۱-۵۸۶.

ب. منابع لاتین

- Agathias. (1975). *The Histories*, Translation with an Introduction and with an Introduction and short Explanatory Notes by Joseph D.Frendo, Walter de Grater, Berlin, Newyork.
- Cameron, Averil. (1969 – 1970). "*Agathias on The Sassanians*". *Dumbarton oaks paper*. Vol.23.pp.74-75
- Cassius, Dio. (1957) *Dio's Roman History*. With an English Translation by Earnest Cary, on The Basis of Herbert Baldwin Foster. London. William Heinemann. Cambridge, Massachusetts Harvard University Press.
- Chaumont. M. L and Schippmann. K. (1988). "*Balas*". *Encyclopaedia Iranica*. Edited by Ehsan Yarshater, Routledge & Kegan Paul. Vol. III.pp.523 – 536.
- Deblois, Francois & Willem Vogelsang. (1993)". *Dahe*". *Encyclopaedia Iranica*. Edited by Ehsan Yarshater, Mazda Publisher. Costamesa, California. Vol. VI. pp.581 – 582.
- Josephus. (1934). *The Jewish War*. With an English Translation by H. ST. J Thackeray, & Ral PH Marcus. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press.
- Justinus, Marcus Junianus. (1994) *Epitome of The Philippic History of Pompeius Trogus*. Translated by J.C. Yardley. With Introduction and Explanatory Notes by R. Develin. The American philological Association Classical Resources. Scholars press Atlanta. Ga.
- Lecoq. P (1986). "*Aparna*". *Encyclopaedia Iranica*. Edited by Ehsan Yarshater, Routledge & Kegan Paul. Vol. II. P.151.
- Strabo (1928). *The Geography of Strabo*. With an English Translation by Horace Leonard Jones. London. William Heinemann. Cambridge, Massachusetts Harvard University press.
- Strootman, Rolf. (2015a). "*Seleucid mpire*". *Encyclopaedia Iranica*. online Edition. Available at [http:// www . iranica online. org/articles/ seleucid- king](http://www.iranicaonline.org/articles/seleucid-king)

- Strootman. Rolf. (2015b). "**Seleucus**". Encyclopaedia Iranica. Online Edition. Available at [http:// www. iranica online. org/articles/ selecid-empire](http://www.iranicaonline.org/articles/seleucid-empire)
- Shahbazi, Alireza Shapur. (2012). "**Arsacid Chronology in Tradition History**". Encyclopaedia Iranica. Edited by Ehsan Yarshater. Routledge & Kegan paul. Vol.III. 542-543.
- Shahbazi, Alireza Shapur, (1990a). "**On The Xwaday Namag**". In Acta Iranica. Edited by Ehsan Yarshater. Routledge & Kegan paul. Vol. XII. PP.325-3330
- Shahbazi, Alireza Shapur, (1990b). "**Carrhae**". Encyclopaedia Iranica, . Edited by Ehsan Yarshater. Mazda Publisher. Cotama, California. Vol. V. pp.9-13.
- Shippmann, K. (2012). "**Arsacid ii. The Arsacid Dynasty**". Encyclopaedia Iranica. Edited by Ehsan Yarshater. Routledge & Kegan paul. Vol. III. pp.525-536.